

Lengyel György

A magyar gazdasági elit képzettsége nemzetközi összehasonlításban¹

Absztrakt:

A tanulmány három aspektusból vizsgálja, hogy milyen szerepe van a felsőfokú végzettségnek a gazdasági elit rekrutációjában. Először történelmi szociológiai kutatások adatait idézem fel. A magyar és a francia gazdasági elitben a felsőfokú végzettség szerepe az iparosítás kezdeteikor jelentősebb volt, mint az angolszász és német gazdasági elitek esetében. A vizsgálatok tanulsága az, hogy a diplomások aránya számottevően növekedett a gazdasági elit körében a 20. század folyamán, s az ezredfordulóra elérte a szaturációs szintet. Másodszor logisztikus regressziós modellek segítségével vizsgálom, hogy milyen volt a felsőfokú végzettség hatása a gazdasági elit rekrutációjára 1997-ben és egy évtizeddel később. A felsőfokú végzettség szerepe nagyságrendekkel nagyobb volt, mint a demográfiai tényezőké. A hatás egy évtized múlva valamelyest csökkent a magyar gazdasági elit esetében, de változatlanul fennáll, s erősebb, mint az európai országok átlagában. Végül egy 2007-es összehasonlító kutatás adataira támaszkodva bemutatom 17 európai ország gazdasági elitjének jellegzetességeit néhány kulturális erőforrás tekintetében. Átlagosan ötből három gazdasági vezető rendelkezett mester, illetve doktori fokozattal, ötből kettő közgazdasági diplomával, ugyancsak ötből kettő külföldi tanulmányokat is folytatott, s több idegen nyelven is beszélt. Ebben a vonatkozásban a magyar gazdasági elitet átlag fölött jellemezte a tudományos minősítéssel, közgazdasági diplomával, külföldi stúdiumokkal rendelkező vezetők aránya, ám átlag alatti a beszélt idegen nyelvek számát illetően.

Kulcsszavak: gazdasági elit, felsőfokú képzettség, rekrutáció, kulturális erőforrások, Intune kutatás, komparatív vizsgálat

Abstract: The paper investigates three aspects of the role of higher education in the recruitment of economic elites. First, relying upon the results of historical sociological researches it demonstrates that at the beginning of modernization the role of education in the selection of business leaders was higher among the Hungarian and French business elites than among their Anglo-Saxon and German counterparts. The result of these studies is that the proportion of those with diploma grew significantly within the economic elites during the 20th century and it reached the saturation level around the Millenium.

Second, we investigate the role of higher education as compared to the demographic variables in 1997 with the help of logistic regression models. It turns out that university education significantly influenced the chances of getting into the business elite and this impact was greater with magnitudes than that of the demographic variables. Although it decreased during the next decade in the case of the Hungarian elite, it is still stronger than the European average.

Key words: economic elite, higher education, recruitment, cultural resources, Intune research, comparative study

¹ Megjelent: Nagy Péter Tibor-Veroszta Zsuzsanna (szerk), A felsőoktatás kutatása. Tisztelgő kötet Hrubos Ildikó születésnapjára. Gondolat Kiadó Bp., 2014, pp.103-114.

Bevezető

A gazdasági eliteire vonatkozó szerteágazó, több mint fél évszázados kutatási hagyomány közös része, hogy a gazdasági eliteire úgy tekintenek, mint olyan emberek együttesére, akik személyes döntéseikkel képesek érdemi befolyást gyakorolni a nemzetgazdasági folyamatokra. Mills (1945), valamint Bendix és Howton (1959) korai empirikus vizsgálatai ezt a döntési-befolyásolási kompetenciát a gazdasági hírnévvel operacionalizálták. Más megközelítések a gazdasági vagyont állították középpontba, s az ilyenfajta elemzések a közelmúltban ismételten megszorodtak (Wesolowski, 2007; Szelényi-Kolosi, 2010; Winters, 2011). Az új elitelmélet (Higley-Burton, 2006; Higley-Pakulski, 1998; Higley-Lengyel, 2000) – melynek kulcstétele szerint az elitek megosztott, vagy egységes volta meghatározó jelentőségű a társadalmi folyamatok természetét illetően – a nagy szervezetek csúcspozícióit betöltő vezetőknek tulajdonít kitüntetett jelentőséget. Putnam (1976) a politikai és társadalmi elitekről írott alapművében nagy teret szentelt annak a kérdésnek, hogy az elitek rekrutációjában milyen szerepe van a képzettségnek más szocio-ökonómiai tényezőkhez képest. Ez a kérdés már felmerült Bendix és Howton, valamint Mills vizsgálatai során is, és különösen nagy súlyt kapott a későbbi társadalom- és gazdaságtörténeti elemzésekben (Kaelble, 1982; Cassis, 1997), amelyek a modernizációt kísérő mobilitási pályákkal, valamint a nagy gazdasági szervezetek vezető-kiválasztási módszereinek változásaival foglalkoztak. Ez a problémakör – a képzettség rekrutációjában betöltött szerepe - máig jelentőséggel bír, s a képzettség szintje mellett a képzettségi irányok, valamint az egyéb kulturális erőforrások társadalmi hatásmechanizmusai iránti érdeklődés is megnövekedett.

Az alábbiakban három kérdés megvilágítására törekszem. Először röviden felidézem, hogy miként alakult a magyar gazdasági elit képzettsége összehasonlító történelmi perspektívában. Másodszor, megvizsgálom, hogy mennyire magyarázta a képzettség az elitbe jutást más alapvető tényezőkhez képest 1997-ben és tíz évvel később, s hogy van-e ebben a magyar gazdasági eliteknek specifikuma más európai országokhoz mérve. Végül, harmadszor, egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat, az Intune kutatás 2007-es hullámának adatait felhasználva megnézem, hogy az ezredfordulót követően van-e a magyar gazdasági elitek sajátossága európai összehasonlításban a képzettség és a kulturális erőforrások tekintetében.

Míg a történelmi összehasonlító forrásokat tekintve a reputációs és a szervezeti mintavétel egyaránt előfordul, az Intune kutatásban egyértelműen az új elitelméletből következő szervezeti mintavétel volt a kiindulási alap, a vizsgálat a gazdasági elit tekintetében az egyes országok legnagyobb vállalatainak és bankjainak legfelső vezetőit célozta meg (Best et al., 2012).

A magyar gazdasági elit képzettsége történelmi összehasonlításban

A modernizációhoz kapcsolódó mobilitási vizsgálatok és a gazdasági szervezetek rekrutációjával foglalkozó elemzések a hosszú távú változások legfontosabb elemeként általában azt regisztrálják, hogy a felsőfokú képzés szerepe a gazdasági elit rekrutációját tekintve jelentősen növekedett, vagy kezdettől magas volt. Az előbbi, emelkedő tendencia

jellemző az angolszász országokban és Németországban. Az utóbbi, kezdettől magas felsőfokú képzettségi arány volt jellemző a francia gazdasági elitre. A magyar adatok ugyancsak kezdettől magas felsőfokú végzettségi arányra utaltak. Az, hogy a gazdasági elit képzettsége a magyar modernizáció indulásakor magasabb volt, mint az iparosodottabb országok gazdasági elitjeié két jelenséggel hozható összefüggésbe. Az egyik az agglutináció jelensége, amit Putnam (1976) nyomán úgy írhatunk le, hogy az elitbe jutás intergenerációs rekrutációs mintái zártak. A késve induló, felülről iniciált gazdasági modernizáció egyik sajátossága az volt, hogy abban nagy szerepet vállaltak a felső osztályokból származók, akik természetes módon rendelkeztek felsőfokú végzettséggel is. Hasonló jelenségre utalt Cassis (1997) a francia iparosodás kapcsán. A másik tényező ugyancsak a megkésetttség jelenségével áll összefüggésben. A megkésett iparosodás egyszersmind azzal is járt, hogy az alapítók képzettsége a kor követelményeinek megfelelő magasabb szintre állt be, s erősebb szűrőt alkalmazott. Ezt a jelenséget a japán és brit gazdasági vezetők rekrutációs mintáinak összevetése kapcsán Hannan (1984) is regisztrálta.

A magyar gazdasági elit kezdettől fogva magas képzettségi szintje a két világháború közötti időszakban elérte a közel 100 %-os telítettséget. Az államosításokat követően azonban ez a szint igen jelentősen lecsökkent a munkásigazgatók generációjában, majd fokozatosan ismét növekedésnek indult. Belső egyenetlenségekkel és változó tudástartalommal, de a 80-as évekre a magyar gazdasági elit képzettsége ismét elérte az angol, francia, német gazdasági eliten belül tapasztalható felsőfokú képzettségi arányt. Minderre ösztönzőleg hatottak a formális személyzeti előírások is, amelyek kikötötték a gazdasági vezetők esetében a felsőfokú végzettséget.

1. táblázat

Az amerikai, angol, francia, német és magyar gazdasági elit egyetemét, főiskolát végzett tagjainak aránya (1770- 2007) (%)

USA+	1770-1800	1801-1830	1831-1860	1861-1890	1891-1920		1950-1953	1962-1972	1984-1989	2007
	22	8	15	39	67					
Nagy-Britannia++				1880-1898	1900-1919	1920-1939				
				38	38	38				
Nagy-Britannia#					1907	1929				****
					35	50	57	69	83	100
Francia-ország++					1912	1929				
					75	96				
Francia-ország#					1907	1929				****
					72	90	98	96	97	91
Német-ország++			1800-1870	1871-1914	1918-1933					
Összesen			14	26	44					
Cégtulajdonos			13	25	30					
Fizetett gazd. vezető			(50)###	(60)###	60					
Német-ország#					1907	1929				****
					62	67	78	86	100	93
Magyar-ország		-1830##	1831-1860##	1861-1890##	1891-##	1927-1943###				****
		50	55	78	95	94	22*	45**	91***	98

+Forrás: R.Bendix - F.W. Howton (1959) 126.o (vö. H.Kaelble (1982) 4.tábl.,101.o.); ++Forrás: H.Kaelble (1982) 4.tábl.,101.o.; # Forrás: Youssef Cassis (1997) 133. o.; ## Születési év szerint; ### Igen kis mintaelemszám ; #### Forrás: saját számítás a multipozicionális gazdasági elit adatai alapján (v.ö. Lengyel Gy. (1993) 46.o.); * Forrás: a Könyvüipari minisztérium vezető kádereinek kimutatása 1950 dec. 21.P.I.A. 276.f. 90/193 (minisztériumi főosztályvezetők, osztályvezetők és helyetteseik); ** Forrás: Jelentés a Nehézipari Minisztérium bányászati ágazat 1962. évi személyzeti munkájáról, UMKL XIX-F-17-b. (minisztériumi főosztályvezetők, helyettesek, osztályvezetők, igazgatók); ***Forrás: Statisztikai adatok az állami és a szövetkezeti vezetőkéről, 1984. Bp. 1985, 63.o. (az állami vállalatok, trösztök, egyesülések, részvénytársaságok vezetői); ****Forrás: INTUNE elite survey, 1st wave, 2007

Éppen ezért merült fel kérdésként, hogy a rendszerváltást és a privatizációt követően vajon a gazdasági elit felsőfokú végzettsége megmarad-e, vagy átadja a helyét más fontos kritériumoknak. Annyi kétségtelenül megállapítható adatainkból, hogy a privatizációt

követően - bár egységes külső előírások nem rögzítették többé a gazdasági vezetők kiválasztásának kritériumait - a képzettség nem vesztette el a rekrutációban betöltött funkcióját. A felsőfokú képzettséggel rendelkező vezetők aránya magas maradt, összevethető mértékű lévén a német, angol, vagy francia adatokkal.

A képzettség szerepe a gazdasági elit rekrutációjában

Azt, hogy milyen szerepe van a felsőfokú képzettségnek a gazdasági elitbe való bejutást illetően, oly módon is vizsgálni lehet, hogy kontrollált feltételek között becsüljük az elitbe jutás esélyét. Ekkor ugyanis nem egyszerűen arról van szó, hogy regisztráljuk a felsőfokú végzettségűek felülreprezentáltságát, hanem arról, hogy a minket érdeklő hatást más fontos változók hatásával együtt tudjuk mérlegre tenni. Előfordulhat ugyanis, hogy a felsőfokú végzettségűek felülreprezentáltak az elitben, de ez csupán az agglutinációs eset mellékterméke. Ha az elit teljes mértékben a felső osztályból származik, s zömmel onnan kerülnek ki a felsőfokú végzettségűek is, akkor a diploma, bármily fontos feltételnek látszik is amúgy, valójában inkább a származás hatását közvetíti.

Ezt a jelenséget magam kilencvenes évek végi adatokon tettem vizsgálat tárgyává (Lengyel, 2007), oly módon, hogy összevontam egy országos reprezentatív vizsgálat és egy gazdasági elitvizsgálat adatait, s az elithez tartozás esélyét, a függő változó két értékű lévén, logisztikus regresszióval becsültem. Példánknál maradván, a származás hatásáról az derült ki, hogy – bár az intergenerációs mobilitás mintáit a kilencvenes években egy erős bezáródási folyamat jellemezte – ez messze elmaradt az agglutinációtól, s a felsőfokú végzettség hatása nagyságrendekkel erősebb volt.

Hasonló összefüggést látunk a demográfiai tényezők és a felsőfokú képzettség tekintetében is. Tudjuk, hogy a férfiak igen jelentősen felülreprezentáltak a gazdasági elitben, s hasonlóképpen felülreprezentáltak az idősebb korosztály tagjai is. Azonban a felsőfokú képzettséggel együtt vizsgálva ezeket a hatásokat, kiderül, hogy bár a nem és a kor csakugyan jelentősen befolyásolja az elitbe kerülés esélyeit, a felsőfokú képzettség hatása ezeknél nagyságrendekkel nagyobb. Legalábbis ilyen elsőpró hatása volt a felsőfokú végzettségnek a kilencvenes évek végén, miként az a 2. táblázat adataiból kiderül.

2. táblázat

A magyar gazdasági elithez tartozás esélye 1997-ben, logisztikus regresszióval becsülve (Enter módszer, N= 879, Nagelkerke R négyzet: 0,659)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
45 + éves	1,418	0,298	22,558	1	0,000	4,128
felsőfokú v.	5,496	0,727	57,167	1	0,000	243,614
férfi	1,845	0,365	25,567	1	0,000	6,331
konstans	-9,199	0,912	101,709	1	0,000	0,000

Forrás: saját számítás

Kérdés, hogy miként alakultak ezek a hatások egy évtizeddel később? A kérdés megválaszolásának feltételeként mód nyílt arra, hogy az Intune adatbázis gazdasági elitre és általános népességre vonatkozó adatait azonos szerkezetűvé alakítsuk és összevonjuk. A gazdasági elitbe tartozást két értékű függő változóként kezelve, ezt a korábbiakkal összevethető módon logisztikus regressziós modellben becsültük a kor, a nem és a felsőfokú végzettség magyarázó változóival. A 3. táblázatban azt látjuk, hogy e tényezők hatásának iránya változatlanul megmaradt. Továbbra is igaz, hogy a férfiak, az idősebbek és a diplomások felülreprezentáltak a gazdasági elitben, akkor is, ha e hatásokat kontrolláljuk. Megmaradt továbbá az az összefüggés is, hogy a felsőfokú képzettség mind a kornál, mind pedig a nemnél nagyságrendekkel inkább befolyásolja a gazdasági elithez tartozás esélyét. Szemben azonban az egy évtizeddel korábbi helyzettel, a kor hatása inszignifikánsnak bizonyult, s a felsőfokú végzettség hatása – bár változatlanul nagyságrendekkel nagyobb, mint a demográfiai tényezőké – a korábbiakhoz képest mérséklődött. E jelenségek magyarázatához hozzájárulhat, hogy egyrészt a multinacionális cégek hazai vállalatainak vezetői közt növekedett a fiatalabb vezetők aránya, másrészt pedig növekedett a felsőfokú képzettségűek aránya az átlagnépességben is.

3. táblázat

A magyar gazdasági elithez tartozás esélye 2007-ben, logisztikus regresszióval becsülve (Enter módszer, N= 1041, Nagelkerke R négyzet: 0,385)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
45+ éves	0,574	0,409	1,970	1	0,160	1,775
felsőfokú v.	4,626	1,017	20,670	1	0,000	102,100
férfi	1,807	0,545	10,997	1	0,001	6,094
konstans	-8,279	1,120	54,616	1	0,000	0,000

Forrás: Intune elite survey, 1st wave, 2007

A magyar adatokat nemzetközi összehasonlító keretbe állíthatjuk a jelzett Intune kutatás segítségével. Az országonként 40 fős gazdasági elitminta mindenütt ún. legördülő mintavételi eljárással került kiválasztásra, tehát a legnagyobb vállalatok legfelső vezetőivel kezdte, s cégenként egy vezetőt kérdezve így haladt a vállalati rangsorban lefelé (Best et al., 2012). Mindenütt készült egy, az általunk vizsgált változók tekintetében azonos kérdésszerkezetű országos reprezentatív felvétel is. A tizenhét európai uniós ország adatainak átfogó elemzése azt mutatja, hogy a felsőfokú végzettség kiemelkedő szerepe a gazdasági elit rekrutációjában általános érvényű nemzetközi európai jelenség. A 4. táblázat tanúsága szerint a felsőfokú végzettségűek Európa-szerte nagyságrendekkel nagyobb eséllyel jutnak a gazdasági elitbe, mint az ilyen képzettséggel nem rendelkezők, akkor is, ha az országra, a korra és a nemre kontrollálunk.

4. táblázat

Az európai gazdasági elithez tartozás esélye 2007-ben, logisztikus regresszióval becsülve (Enter módszer, N= 19161, Nagelkerke R négyzet: 0,339)

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
45 + éves	0,666	0,097	47,501	1	0,000	1,947
felsőfokú v.	3,730	0,183	415,877	1	0,000	41,693
férfi	2,030	0,138	216,374	1	0,000	7,618
ország*	0,015	0,009	2,862	1	0,091	1,015
konstans	-7,926	0,238	1108,477	1	0,000	0,000

* összehasonlítási alap: Ausztria; forrás: Intune elite survey, 1st wave, 2007

Bár - miként a következő alfejezetben látni fogjuk - az egyes országok gazdasági elitjei között a hasonlóságok mellett számos különbség is van, a hatások tekintetében az alapösszefüggés hasonló ahhoz amit a magyar esetben láttunk. Az ország hatása ebben a modellben elenyésző. A magyar esethez hasonlóan a vizsgált európai országok összességére igaz, hogy a felsőfokú képzettségnek döntő hatása van a gazdasági elitbe jutásra, s e hatás nagyságrendekkel nagyobb, mint a demográfiai tényezőké. Ez utóbbiak ugyancsak azt mutatják, hogy a férfiak és a 45 évnél idősebb korúak kontrollált feltételek közt is számottevően nagyobb eséllyel jutnak a gazdasági elitbe, a képzettség hatása pedig ezeket sokszorososan meghaladja. A magyar adatokkal összevetve a demográfiai hatások a vizsgált európai országok egészében hasonló mértékűek és irányúak, mint nálunk. A vizsgált országok összességére nézve a képzettség hatása a gazdasági elitbe jutásra kevésbé markáns, mint a magyar esetben, ám így is döntő fontosságú.

A gazdasági elit kulturális erőforrásai Európa néhány országában az ezredfordulón

Az alábbiakban végül a már hivatkozott Intune komparatív adatbázis néhány leíró tábláját mutatom be, ami alkalmas lehet az európai gazdasági elitek kulturális erőforrásainak megvilágítására, a hasonlóságok és különbségek érzékeltetésére. A minta országonként átlagosan 40 gazdasági felsővezető adatait tartalmazza, így a kis elemszámok miatt szükségképpen óvatosan kell kezelnünk az eredményeket. Azonban - mint említettem - a mintavétel legördülő eljárással történt, tehát valóban a legnagyobb cégek legfelső vezetőit célozta meg. Innen nézve a kis mintaelemszám az elitvizsgálatok sajátosságának tekinthető. Hadd emlékeztessenek arra, hogy az elit, a mindenkori domináns kisebbség társadalmi súlyát nem számossága, hanem döntés-befolyásolási kompetenciája adja, amire a társadalmi-gazdasági szervezetek kulcspozícióinak betöltése révén tesz szert.

A gazdasági elit képzettségi szintjét illetően megállapítható, hogy minden vizsgált országban a felsőfokú végzettség dominál, az ennél alacsonyabb képzettségi szint elenyésző arányú,

átlagosan csupán minden huszadik vezetőre jellemző. A felsőfokú végzettségen belül is a mester, vagy az ennél magasabb fokozat a jellemző, bár ebben a tekintetben már jelentős szóródás tapasztalható. Így Nagy-Britanniában, a balti és az ibériai államokban, Olaszországban és Dániában csak a felsőszintű gazdasági vezetők kevesebb, mint fele rendelkezik mester, vagy magasabb szintű diplomával. Az átlagnál lényegesen magasabb ezzel szemben az ilyen vezetők aránya a bolgár, a cseh, a francia, a német, a görög, a lengyel és a magyar gazdasági elit körében. Ezek relatív többségében – így a bolgár, cseh, francia és lengyel esetben - valóban a mester fokozattal rendelkező felső vezetők dominálnak. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy különösen magas a doktori fokozattal rendelkezők aránya a német, az osztrák, a szlovák, a magyar és a görög gazdasági eliten belül.

Európai összehasonlításban tehát a kelet-európai országok gazdasági elitjeit – a balti államok gazdasági vezetőinek kivételével – az jellemzi, hogy képzettségi szintjük az európai gazdasági elit átlagánál magasabb. A szlovák és a magyar gazdasági elit körében ezen belül a tudományos fokozattal rendelkező felsővezetők is felülreprezentáltak.

5. táblázat

A gazdasági elit képzettségének szintje néhány európai országban, 2007 (N=674, %)

	középfokú, alacsonyabb	vagy	főiskola, egyetemi BA, BSc	egyetem, MA, MSc	egyetem, PhD
Ausztria			46,9	21,9	25,0
Belgium	4,8		50,0	31,0	14,3
Bulgária			4,4	82,2	13,3
Cseh Közt.	11,9		2,4	71,4	14,3
Dánia	12,5		57,5	20,0	10,0
Észtország	2,5		70,0	22,5	5,0
Franciaország	9,3		14,0	74,4	2,3
Németország	7,0			55,8	37,2
Nagy-Britannia			60,0	40,0	
Görögország			22,2	58,3	19,4
Magyarország	2,4		7,1	69,0	21,4
Olaszország	9,5		59,5	26,2	4,8
Litvánia			82,5	7,5	10,0
Lengyelország	2,4		2,4	78,6	16,7
Portugália	10,0		60,0	22,5	7,5
Szlovákia	5,0		27,5	37,5	30,0
Spanyolország	1,8		49,1	34,5	14,5
Együtt	5,1		35,1	45,0	14,8

Forrás: Intune elite survey, 1st wave, 2007

Ami a képzettség jellegét illeti, aligha meglepő, hogy az európai gazdasági elit relatív többsége - kétötöde - közgazdasági végzettséggel bír. Nem volt ez mindig így azonban, mivel a modernizáció első időszakában a diplomával rendelkező gazdasági vezetők – mint az első táblában láttuk, ekkor még többnyire kisebbségben lévő csoportja - túlnyomórészt jogi végzettséggel bírt, s ehhez zárkózott fel a műszaki képzettség. A közgazdasági hivatást kései professzionalizáció jellemezte, ennek során is általában előbb jelentek meg az érdekképviseletek, mint az ilyen irányú szakképzés intézményei, amit a szakirodalom a gyenge professzionalizáció jeleként írt le (Wilensky, 1964). A felsőfokú – azon belül különösen a gyakorlati orientációjú műszaki és közgazdasági - képzés szükségességét vitató álláspont különösen hosszan tartotta magát Nagy-Britanniában, ahol a kritikai irodalom ezt a jelenséget a “British malaise” jeleként értékelte (Shaw, 1995). A felsőfokú közgazdász képzés nálunk is megkésve indult el és vontatottan haladt a 20. század első negyedében (Balázs-Lengyel, 1986).

Napjainkra a felsőfokú képzéssel támogatott gyakorlati pályák, a közgazdasági és a műszaki hivatások együttesen az európai gazdasági elitek abszolút többségét, kétharmadát jellemzik. Ez átlag fölött igaz a kelet-európai országok gazdasági elitjeire, így a magyar elitre is, de megfigyelhető az osztrák és a portugál gazdasági elit képzési mintázatában is. Kiemelkedően magas volt a közgazdász végzettségűek aránya az osztrák, cseh, bolgár és magyar gazdasági elitben. A műszaki képzettségűek számottevően felülreprezentáltak voltak a balti, a belga és a portugál gazdasági eliten belül. Egészében átlagosan minden nyolcadik mintába került vezető rendelkezett jogi, s ugyancsak hozzávetőleg minden nyolcadik társadalom-illetve bölcsészettudományi diplomával. Mindkét képzettségi háttér felülreprezentált volt a brit és az olasz gazdasági elitben. Ezek mellett a jogi diplomások az átlagosnál nagyobb arányban voltak jelen a német, a társadalomtudományi végzettségűek pedig a francia gazdasági elitben.

6. táblázat

A gazdasági elit képzettségének jellege néhány európai országban, 2007 (N=644, %)

	jog	közgazdaság	műszaki	Társadalom- tudomány	bölcsész	egyéb
Ausztria	12,9	71,0	16,1			
Belgium	16,7	28,6	31,0		4,8	19,0
Bulgária	4,4	64,4	22,2	4,4		4,4
Cseh Közt.	2,8	58,3	19,4			19,4
Dánia	2,9	31,4	17,1	37,1	2,9	8,6
Észtország	7,7	38,5	35,9	7,7	2,6	7,7
Franciaország	15,4	12,8	20,5	43,6	5,1	2,6
Németország	18,4	44,7	2,6	13,2		21,1
Nagy-Britannia	30,0	25,0		20,0		25,0
Görögország	14,3	37,1	25,7	11,4		11,4
Magyarország	12,2	51,2	24,4	4,9		7,3
Olaszország	28,9	34,2	13,2	21,1	2,6	
Litvánia		37,5	45,0			17,5
Lengyelország	9,8	43,9	29,3		12,2	4,9
Portugália	13,9	47,2	38,9			
Szlovákia	5,4	35,1	35,1	10,8	10,8	2,7
Spanyolország	16,7	35,2	31,5	11,1	1,9	3,7
Együtt	12,1	41,1	25,0	10,5	2,6	8,7

Forrás: Intune elite survey, 1st wave, 2007

A kulturális erőforrások egyik indikátora lehet az, hogy az elit tagjai milyen arányban folytattak külföldön tanulmányokat. Ebben a vonatkozásban a kép meglehetősen egyértelmű. Míg a dél-európai, valamint a brit és a német gazdasági elit többsége folytatott külföldön tanulmányokat, addig a kelet-európai, valamint a francia és a dán gazdasági elit tagjainak túlnyomó többsége nem. Ez alól kivételt jelent a magyar gazdasági elit, mivel itt a vezetők többsége végzett valamiféle külföldi tanulmányokat. Mindez nyilvánvalóan összefüggésben áll a gazdaság nyitottságával, a multinacionális cégek jelenlétével.

7. táblázat

Végzett-e külföldi tanulmányokat? (A gazdasági elit néhány európai országban, 2007, N=674, %)

	külföldi tanulmányok	
	igen	nem
Ausztria	38,2	61,8
Belgium	47,7	52,3
Bulgária	25,0	75,0
Cseh Közt.	28,6	71,4
Dánia	25,0	75,0
Észtország	42,5	57,5
Franciaország	23,3	76,7
Németország	51,2	48,8
Nagy-Britannia	50,0	50,0
Görögország	88,9	11,1
Magyarország	54,8	45,2
Olaszország	47,6	52,4
Litvánia	15,0	85,0
Lengyelország	31,0	69,0
Portugália	57,5	42,5
Szlovákia	47,5	52,5
Spanyolország	52,7	47,3
Együtt	42,5	57,5

Forrás: Intune elite survey, 1st wave, 2007

A kulturális erőforrások további indikátoraként vehetjük számításba a gazdasági elit körében a beszélt nyelvek számát. Ebben a vonatkozásban megállapíthatjuk, hogy a gazdasági elitek mintegy negyede egy, valamivel kevesebb, mint kétötöde két, s ugyancsak valamivel kevesebb mint kétötöde három vagy több nyelvet beszélt. Szlovákia kivételével a visegrádi országok többségében, valamint a brit, a francia és az osztrák gazdasági elitben is jelentősen felülreprezentáltak voltak azok, akik csak egy nyelvet beszéltek. Ezzel szemben a szlovák, észt, belga és portugál gazdasági elitben többségben voltak azok, akik három, vagy több nyelvet beszéltek.

Következtetések

A képzettség, ezen belül a felsőfokú végzettség kiemelkedő jelentőséggel bír a gazdasági elit rekrutációjában. Ez a kulturális erőforrás részben közvetítette, részben átvette a származás szerepét a modernizáció során a gazdasági elit kiválasztásában. A huszadik század második felére a modernizált gazdaságok gazdasági elitjeinek döntő többsége már felsőfokú végzettséggel rendelkezett. Magyarországon a tervgazdaság időszakának kezdetén a diplomás vezetők aránya jelentősen visszaesett, majd fokozatosan emelkedni kezdett, s a korszak végére elérte a 90 % fölötti szaturációs szintet. A képzettség szelekciós kritériuma nem veszítette el jelentőségét a rendszerváltást és a privatizációt követően sem. A kilencvenes években végzett vizsgálatok arról tanúskodnak, hogy a felsőfokú végzettségnek minden más számításba vehető tényezőnél, így a származásnál, lojalitásnál, demográfiai adottságoknál nagyságrendekkel nagyobb szerepe volt a gazdasági elit rekrutációjában. A felsőfokú végzettségnek a gazdasági elit rekrutációjában betöltött kiemelkedő szerepe az ezredforduló után is megmaradt, s ez nem csupán magyar, hanem általánosnak tekinthető európai jelenség. Európai összehasonlító keretbe állítva a magyar gazdasági eliten belül felülreprezentáltak voltak a mester, illetve doktori fokozattal rendelkező vezetők, a közgazdasági végzettségűek, valamint azok, akik külföldön is végeztek tanulmányokat. A beszélt nyelvek számát illetően azonban a magyar az európai gazdasági elit átlagánál kedvezőtlenebb helyzetben volt.

Hivatkozások

Balázs J. - Lengyel Gy. (1986): A közgazdasági és műszaki pályák elterjedése Magyarországon. In: Hrubos I. (Szerk.): *Közgazdász és mérnök generációk társadalmi helyzetének néhány jellemzője*. MKKE, Budapest, 8-43.

Bendix, R. - Howton, F. W. (1959): Social mobility and the American business elite. In: Lipset, S.M. - Bendix, R. (Szerk.): *Social Mobility in Industrial Society*. University of California Press, Berkeley-L.A., 117-143.

Best, H. - Lengyel Gy. - Verzichelli, L. (2012) (Szerk.): *The Europe of Elites. A Study into the Europeanness of Europe's Political and Economic Elites*. Oxford U.P., Oxford

Cassis, Y. (1997): *Big Business. The European Experience in the Twentieth Century*. Oxford U.P., Oxford

Hannan, L. (1984): Entrepreneurs and the Social Sciences. *Economica* 51. 203. sz. 219-234.

Higley, J. - Burton M. (2006): *Elite Foundation of Liberal Democracy*. Rowman and Littlefield, Lanham

Higley, J. - Lengyel Gy. (2000) (Szerk.): *Elites after State Socialism. Theories and Analysis*. Rowman and Littlefield, Lanham

Higley, J. - Pakulski, J. (1998): Elitelmélet a marxizmus után. *Századvég*, 8. 9. sz., 71-88.

Kaelble, H. (1982): Hosszú távú változások a gazdasági elit kiválogatódásában, In.: Lengyel Gy. (szerk.): *A vállalkozó*, MM, Budapest, 75-102.

Lengyel Gy. (2007): *A magyar gazdasági elit társadalmi összetétele a 20. század végén*. Akadémiai K., Budapest

Mills, C.W. (1945): The American business elite: a collective portrait. *Journal of Economic History*, 5. S1. sz. 20-44.

Putnam, R. D. (1976): *The Comparative Study of Political Elites*. Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, N.J.

Shaw, C. (1995): Engineers in the Boardroom: Britain and France Compared. In: Cassis, Y. - Crouzet, F. - Gourvish, T. (Szerk.): *Management and Business in Britain and France*. Clarendon Pr., Oxford, 159-168.

Szelényi I. - Kolosi T. (2010) Hogyan legyünk milliárdosok? Avagy a neoliberais etika és a posztkommunista kapitalizmus szelleme. Corvina K., Budapest

Wesolowski, W (2007): *Evolution of the Polish Economic Elite since 1989*. In: Lane, D. - Lengyel Gy. - Tholen, J. (2007) (Szerk.): *Restructuring of the Economic Elite after State Socialism*. Ibidem V., Stuttgart, 45-66.

Wilensky, H. L. (1964): The Professionalization of Everyone? *The American Journal of Sociology* LXX. 2. sz. 137-158.

Winters, J.A. (2011): *Oligarchy*. Cambridge University Press, Cambridge